

УЧАСТИЕТО НА ДЕВЕТА ДИВИЗИОННА ТЕЖКО-КАРТЕЧНА ДРУЖИНА В ПРИКРИВАЩИЯ ФРОНТ, НИШКАТА И КОСОВСКАТА НАСТЪПАТЕЛНИ ОПЕРАЦИИ ПРЕЗ ПЕРИОДА 20 МАЙ 1944 – 28 НОЕМВРИ 1944 Г.

Мариус Георгиев, докторант

Институт за балканистика с
Център по тракология
Българска академия на науките
e-mail: mariuss@abv.b

Received: April 25, 2024
Processed: June 30, 2024
Approved: July 17, 2024
Published: November 7, 2024
DOI <https://doi.org/10.62761/OB2024.MG>

The participation of the Ninth Division heavy machine gun company in the Covering Front, the Niška and the Kosovo offensive operations during the period May 20, 1944 – November 28, 1944.

Marius Georgiev

Abstract. *The ninth divisional heavy machine gun company was formed in the town of Ferdinand, Bulgaria, in May 1940. During the period May 1940 - September 1944, the company took part in four security missions. After the transfer of Bulgaria to the side of the USSR, the Ferdinand squad became part of the Second Army and took part in the expulsion of the German troops from Yugoslavia. In this article, we will look at the formation, numbers and composition of the squad, armament, participation in the Covering Front, Niška and Kosovo offensive operations, some interesting events from the battlefield, as well as the return of the soldiers to their homeland.*

Keywords: *Second World War, Bulgaria, Second Bulgarian Army, Covering Front, Niška and Kosovo offensive operations.*

Целта на настоящата работа е да проучи участието на Девета дивизионна тежко-картечна дружина във Втората световна война тема която до настоящия момент е слабо изследвана. В своята книга „Монтана, Кутловица, Фердинанд, Михайловград“, издадена през 1992 г., авторът Йордан Герасимов ни запознава с посрещането на Девета дружина от населението на Михайловград при завръщането ѝ от Югославия на 27 декември 1944 г. През 2019 г. във вестник „Славянско слово“ бр.6 от 13 февруари, излезе една моя публика-

ция озаглавена „Девета дивизионна картечна дружина и боя при „Пайежки камък“ до Ниш през 1944 г., в който давам кратка и основна информация за събитията около превземането на връх Пайежки камък и село Пайеж. В настоящата статия ще продължа изследването на историята на Девета дивизионна тежко-картечна дружина, като разгледаме: нейното сформирание, числеността и състава на Дружината, въоръжението, участието ѝ в Прикриващия фронт, Нишката и Косовската настъпателни операции, както и завръщането на войниците в родния край.

Мариус Георгиев, „Участието на Девета дивизионна тежко-картечна дружина в Прикриващия фронт, Нишката и Косовската настъпателни операции през периода 20 май 1944 – 28 ноември 1944 г.“, *Obscured Balkans 1* (2024), pp. 103–115. DOI <https://doi.org/10.62761/OB2024.MG>, ISSN 3033-1331

През 1980 г. под номер 97 в Научно-спомогателния фонд на отдел „Най-нова история“ на РИМ–Монтана е инвентирана снимка на Девета дивизионна тежко-картечна дружина (Fig. 1). Снимката е черно-бяла и е заснета през зимата на далечната 1944 г. в близост до портите на Градската градина в Михайловград. На нея ясно се виждат група български войници с пълно бойно снаряжение, строили се за митинг. Уловеният момент от фотографа, днес ни напомня за проявената храброст от нашите деди по бойните полета на съседна Югославия. Разглеждайки тази снимка в съзнанието ми се появиха някои въпроси: Кога е създадена Дружината? Какви задачи е изпълнявала? И най-вече, какво са преживели бойците по време на Втората световна война? Отговорите на тези въпроси ме провокираха да започна поредното проучване, свързано с миналото на град Монтана и Северозападна България.

Девета дивизионна тежко-картечна дружина е сформирана в гр. Фердинанд при 4-та картечна дружина в началото на месец май 1940 г., след изпратено лично поверително писмо с № 1273/ 20.04.1040 г. на началника на 6-та дивизионна област. Състои се: от щаб, домакинство, дружинна лечебница, свързочен взвод, Първа картечна рота, Втора картечна рота, Трета ударна рота (Първи пехотен взвод, Втори пехотен взвод, Минохвъргачен взвод и три пехотни отделения). Непосредствено след сформирването си на 10 май заминава за Прикриващия фронт, където има за задача да охранява югоизточната граница като е подчинена на 9-та пехотна дивизия. През месец септември същата година се завръща в гр. Фердинанд и на 5 септември се разформира. През периода 05.02. – 25.09.1941 г. дружината е сформирана отново и взема участие в охраната на югоизточната граница. След завръщането си в родния край отново е разпусната. През 1942 г., след изпратено писмо с № 4697/ 11.06.1942 на началника на 9-та дивизионна област, дружината е сформирана отново и заминава за окупираните югославски територии. Там се установява на гарнизон в град Парачин със задачата да охранява ж.п. линии и

съоръжения. След изпълнението на задачата се завръща в гр. Фердинанд на 2 април 1943 г. и отново е разформирана. През 1944 г. на 20 май дружината се сформира отново и заминава за Прикриващия фронт на югоизточната граница с Гърция и Турция (ДВИА, Ф. 455, История на фондообразователя).

При последното си заминаване Дружината мобилизира 369 души като 88 от тях са на щатно разписание, а останалите 281 са запасници. В по-голямата си част участниците са от Северозападна България: Кулска, Видинска, Ломска, Белоградчишка, Фердинандска, Берковска, Врачанска и Плевенска околии. Освен тях са мобилизирани и хора от Русенска, Севлиевска, Великотърновска, Горнооряховска, Ловченска, Свищовска, Еленско, Троянска и Габровска околии. Всички те са с различни чинове от редник до подполковник и са назначени на различни длъжности. В състава ѝ влизат: къртечари, къртечни мерачи, помощници мерачи, подносвачи, стрелци, оръжейни техници, химични разузнавачи, наблюдатели, лекари, санитарни, телефонни техници, обуцари, дърводелци, водоносчици, железари, шивачи, готвачи, ковчезник, чиновници, писари, дезинфектант, знаменосец, конни и пеш разносвачи. За командир е назначен подполковник Стоян Христов Колев от гр. Фердинанд.

За да се улесни и ускори придвижването, на дружината се зачисляват: 102 коня, 21 обикновени двуколни коли, 22 едноконни двуколки и една двуконна линейка. Също така е зачислена и една моторна товарна кола марка „Крупъ“ – двутонна, модел „2-Н-42“. За обслужването на всички тези превозни средства се назначават войници на съответните длъжности: коневоди, каруцари, подковач, шофьор, помощник шофьор, каруцар на линейка, колар и количкар. Всички войници получават хубаво и здраво военно облекло, състоящо се от бойна шапка, куртка и панталон. Въоръжението си 9-та дивизионна дружината получава от 4-та дивизионна картечна дружина със заповед № 1 „По формирането на дружината“ на подполковник Стоян Колев от 20 май 1944 г. Зачислени са следните оръжия:

Таблица 1: Въръжението на Девета дивизионна тежко-картечна дружина:

гранични полка и две конни бригади. Също така в неутралната зона между българската

Оръжие	Датировка	Производител	Калибър	Брой
Пушки „Малнихер“	1895 г.	Австро-Унгария	8 мм	88
Карабини „Малнихер“	1895 г.	Австро-Унгария	8 мм	99
Карабини „Малнихер“	1895/34 г.	Австро-Унгария	8 мм	32
Тежки картечници „Шварцлозе“	1907–1912 г.	Австро-Унгария	8 мм	24
Леки картечници „Бренъ“	1938 г.	Британия	7,62 мм	9
Минохвъргачки „М34“	1934 г.	няма данни	няма данни	3
Бомбохвъргачни пушки „Маузер“	1898 г.	Германия	7,92 x 57мм	3
Картечни пистолети „Шмайзер“	1938 г.	Германия	9 мм	9
Пистолет „Парабелум“	1910 г.	Германия	9 x 19 мм	17
Пистолет „Зауер“	1913 г.	Германия	7,65 мм	30
Картечен пистолет „Збрайовка“	1938 г.	Чехословакия	9 мм	1

(ДВИА, ф. 455, оп.1, а.с.7, л.1-11).

От представената информация в таблицата разбираме, че въръжението на дружината в по-голямата си част е закупено и използвано в предходните войни на България: Първата балканската война (26 септември 1912 г. – 17 май 1913 г.), Втората балканска война (17 юни – 28 юли 1913 г.) и Първата световна война (1 октомври 1915 – 29 септември 1918 г.). Изключение правят леките картечници „Бренъ“, картечен пистолет „Шмайзер“, минохвъргачки „М34“ и картечен пистолет „Збрайовка“. Те са по-нови и модерни оръжия, закупени за предстоящите военни конфликти на България, но закупените бройки са малко. Впечатление прави и общият брой на оръжията, те са 315 при численост на дружината от 369 души. Това разминаване се дължи на факта, че някои от оръжията, като тежките картечници „Шварцлозе“ и минохвъргачки „М34“, изискват да бъдат използвани от повече от един човек.

Времето от края на месец май до средата на септември 1944 г. дружината прекарва на Прикриващия фронт в охрана на участъка около селата Ново медово, Доган Хисар, Вафион, Мандрица, Одринци и Сив кладенец. Всички те се намират в близост до Ивайловград. Там вниманието на войниците е насочено към гр. Одрин в Турция и гр. Димотика в Гърция. След разузнавателна дейност става ясно, че срещу участъка, който охраняват, Турция е разположила 76-та армия, състояща се от 260

и турската граници са разположени немски войски. Немски войски има и в гр. Димотика, и на гръцкия пост, разположен срещу българския граничен пост № 12. Разузнаването докладва и за наличието в същия участък на гръцки нелегални банди (партизани), които бързо увеличават числеността си. За да противодействат на евентуално нахлуване от страна на Турция и гръцките банди, бойците от 9-та картечна дружина се заемат с изкопаването на окопи и направата на гнезда за отделните войници и машини. Друга важна задача, която си поставят, е да изградят полски укрепителни постройки, както и да поддържат вече съществуващите такива. Почистват се стари бункери и противотанкови ровове. В очакване на врага, командира на дружината, подполковник Стоян Хр. Колев, съставя бойни планове за отбрана на поверения му участък. За да се затвърди дисциплината и повдигне борческия дух на командирите и бойците, в дружината ежедневно се изнасят занятия по морална, физическа, строева, стрелкова и бойна подготовка (ДВИА, ф. 455, оп.1, а.с.7, л. 16, 20-23).

Докато изпълняват своя дълг към родината, международната обстановка започва да се променя. Втората Яшко-Кишиневска операция, проведена от Съветската армия (Втори и Трети Украински фронт) през периода 20 август – 29 август 1944 г., донася победа на СССР над силите на Оста, разположени в

Южна Украйна. Успехите на Червената армия създават предпоставки за съветско нахлуване на Балканите и изтласкване на немските войски от полуострова. До края на август Румъния е окупирана от Съветските войски. На 5 септември Съветският съюз обявява война на България. На 8 септември 1944 г. съветската войска навлиза на българска територия. Поражението при Яш и Кишинев принуждава немското командване да бърза с изтеглянето на група армия „Е“, която по това време се намира в Гърция и на Егейските острови. Тя има следния състав: 9 пехотни, една моторизирана, една зенитна дивизии, шест бригади, един отделен полк, два батальона и няколко роты с обща численост от 350 хиляди души и 10 хиляди автомобили. Целта на изтеглянето е да запуши извършения пробив и да стабилизира десния фланг на фронта. За да осъществи своя замисъл, германското командване се заема с изграждането на отбраната по рубежа Северна Албания, Скопие, българо-югославската граница, Железни врати и по този начин да не се допусне проникване на съветски войски по Среднодунавското стратегическо направление (Hristov et al.,1975, p. 51).

Изтеглянето на войските от Гърция и Егейските острови и изграждането на отбраната по белградското направление по план трябва да се осъществят под прикритието на армейската група „Фелбер“, която към онзи момент се намира в Югославия. За целта, към българската граница от р. Дунав до Ниш се разгръщат Първа планинска дивизия и Седма „SS“ планинска дивизия от Втора танкова армия. Направленията южно от Ниш, които осигуряват път до река Морава и Вардар се заемат от части на група армия „Е“ (Hristov et al.,1975, p. 53).

След разгрома в Южна Украйна и преминаването на Румъния и България на страната на СССР, съветското командване решава да продължи настъплението си по Дунавското направление. Целта на настъплението е да се разгроми немската армия, заела стратегически позиции на Балканите и в Унгария. В това настъпление вземат участие и българските войски. На 17 септември Българската народна армия (БНА) преминава в оперативно подчинение

на 3-ти украински фронт. Това означава, че всички заповеди от съветското командване преминават през Генералния щаб на БНА. Събитията се развиват прекалено бързо и българското командване не успява да разработи цялостен план за война срещу Германия. На базата на получената задача, за краткото време, с което разполага, то успява да разработи известни оперативни разчети въз основа, на които се поставят задачи на армиите (Hristov et al.,1975, pp. 53–54).

Целта на подготвеното българско настъпление е да се прекъснат пътищата за оттегляне на група армия „Е“ и да се създадат предпоставки за нейния разгром. Замисълът предвижда да се настъпи едновременно по три направления: към Ниш, към Скопие и към Велес. Предвижда се главният удар да се нанесе по Нишкото направление. За да се осъществи замисъла, на западната граница се съсредоточават три армии: 1-ва, 2-ра и 4-та армия. За военната операция по Нишкото направление се предвижда участието на 2-ра армия с командир ген. майор Кирил Станев и помощник командир пол. Боян Българанов. В състава на Втора армия влизат седем съединения: 4-та, 6-та, 9-та, 12-та пехотни дивизии, 1-ва софийска народоосвободителна дивизия, 2-ра кав. дивизия и една бронирана бригада, както и 760 оръдия и минохвъргачки и 91 танка. Девета дивизионна тежко-картечна дружина се присъединява към 9-та пехотнаплевенска дивизия, която е част от 2-ра армия. Тя има за задача да настъпи в направлението село Пайеж – Свърлич и да завземе височините, намиращи се северозападно от Ниш (Hristov et al.,1975, p. 54, 57–58).

След обявяването на войната срещу Германия от страна на България, дружината получава заповед да се изнесе на западната граница и да се присъедини към 9-та пехотна дивизия, която по това време води боеве на запад от Свети Николовския проход. От запазената документация не става ясно кога точно дружината потегля от Прикриващия фронт за Югославия и по кой маршрут преминава. В спомените на майор Иван Милчин, поручик Венелин Мислиев и подофицер Антон Антонов се твърди, че на 28 септември вечерта Фердинандската дружина

пристига в малкото селце Темско в близост до град Пирот, където разпъват палатков лагер. Там е разположен и щабът на 9-та пехотна дивизия (ДА–Монтана, сп. 89, л. 2).

На 29 септември сутринта е получена заповед от щаба на дивизията, която гласи: дружината да се изнесе напред и да заеме височината северозападно от село Царево или така наречената кота 728 и кота 851. Заповедта се изпълнява бързо и при пристигането си войниците се окопават. Вечерта към 16:00 часа от щаба на дивизията пристига нова заповед: дружината да се изнесе на първа бойна линия, като вечерта ношува на височината „Калугерица“, а на сутринта, 30 септември, да потегли напред и да заеме височината „Пайежки камък“ /кота 1163. В противоречие с предварителния план, вечерта дружината пристига под самата височина „Пайежки камък“. По сведения на разузнаването височината „Пайежки камък“ е освободена от противника. На свечеряване бойците предприемат изкачване на обратната височина на кота 1163. Подполковник Стоян Колев заповядва на ротните командири дружината да настъпи маскирано през гористата местност по северния скат на височината като спре пред кошарите под ската за доуточняване на задачите и ротите. Взема се решение Втора картечна рота, командвана от поручик Венелин Мислиев, да заеме позиция на 200 крачки под самата височина. Бързо надвисващата тъмнина в края на деня се оказва препятствие пред пълното разузнаване на местността. Решено е дружината да пренощува на обратната висота на „Пайежки камък“. В участъка на Втора картечна рота един войник стреля случайно по посока на височината, от където му се отговаря със силен шмайзеров огън. Тази случайност разкрива германския враг, разположил се на височината. Оказва се, че всяко следващо напредване от страна на българите би довело до сериозни човешки загуби. Българските бойци също отговарят с масов картечен огън по посока на укрепения се противник. В тази първа битка ротата на поручик Мислиев получава своето бойно кръщение. Те успяват да се укрепят в скалите и да барикадират картечните гнезда, ношувайки точно под носа на врага. Така започ-

ва битката за връх „Пайежки камък“ (ДА–Монтана, сп. 89, л. 3).

Сутринта на 1-ви октомври разузнавачите съобщават, че германците са добре укрепени на височината. Веднага се прави прегрупиране на дружината. На десния фланг остава 2-ра тежко картечна рота, командвана от поручик Мислиев. На левия фланг се разполага 1-ва тежко картечна рота, командвана от поручик Никола Джуров. По фланговете им се разполага по един ударен взвод от пехотната рота на поручик Иван Узунов. Третия взвод от ротата, заедно с минохвъргачния взвод, остават в резерв. По нареждане на командира бойците изкопават гнезда и стрелкови трапове, след което ги маскират. Оказва се, че в най-рискова позиция е ротата на поручик Мислиев. Тя се намира на около 150-200 крачки от противника като ги дели само един дол, обрасъл в гора (ДА–Монтана, сп. 89, л. 4).

Самата височина „Пайежки камък“, по спомени на участниците в боя, представлява един каменист хребет, издигащ се на 1163 метра над морска височина. Под влияние на климатичните условия този хребет е извънредно надупчен. На няколко места стърчат остри каменисти чуки подобни на сталагмити от варовик. Западната височина на скалата представлява отвесно отсечена скала, която предоставя чудно прикритие на противника и българските снаряди трудно му нанасят поражение. Скалите на височината са умело използвани от германците за поставяне на модерни автоматични оръжия, които впоследствие денонощно ще обстрелват позициите на дружината. Зад височината е разположено село Пайеж, чиито жители отдавна са го напуснали с изключение на няколко възрастни души (ДА–Монтана, сп. 89, л. 5).

Боевете при „Пайежки камък“ се провеждат от 1-ви до 11-ти октомври. Германците са добре укрепени и успяват да спрат всяка българска атака. Врагът е въоръжен с тежки картечници, картечни пистолети „Шмайзер“, гранати, артилерия и патрони дум-дум. На 1-ви октомври 9-та дружина е подсилена с една пионерска щурмова рота от 9-та инженерна дружина, която заема позиция между двете картечни роти. Също така на помощ пристига и

една минохвъргачна рота от 25-ти драгомански полк. Тя заема позиция при минохвъргачния взвод на дружината. С изключителна храброст се отличават в боевете на 5-ти и 6-ти октомври офицерските кандидати Антон Стубленски и Марко Лазаров. Начело на един пехотен взвод и една картечна група, двамата успяват да преминат долът на 5-ти октомври и да достигнат самата противникова позиция. Като забелязва тези успехи, поручик Мислиев начело на ротата си, се втурва напред и успява да се вмъкне в противниковото разположение, боят там се води до полунощ. На 6-ти октомври Стубленски и Лазаров с една част от войниците си успяват да се доближат на 15 крачки от най-укрепените позиции на врага и лично пред взводовете си започват да хвърлят бомби в противниковите гнезда. Със своя личен пример Стубленски успява да увлече и други войници в противниковото разположение, но в този момент вражески куршум го пронизва в главата. При тази атака германците търпят големи загуби от убити и ранени. Вечерта към 22.00 часа българските бойци се изтеглят на старите си позиции. На 8-ми октомври сутринта топовните гърмежи на българската артилерия известяват на противника за предстоящата голяма атака. Тежките картечници започват да пука по посока на височината, „Девета дружина“ се втурва напред. Мощно българско „ура“ процепва въздуха и отеква по целия Балкан. Безброй снаряди летят по противниковият тил. От левия фланг на дружината ротата на поручик Джуров съдейства на атакуващите с тежко-картечен огън. Боят продължава без прекъсване целия ден. Противникът дава много жертви, но те бързо са заменени от резерви, идващи от село Пайеж. Българските войници успяват да превземат предните линии на германците и да се укрепят. Вечерта, по съображение на командващите, се нарежда войниците да се изтеглят на отправната си позиция и да подготвят нова по-мощна атака. Дружината се изтегля до последния човек, без да бъде забелязана и атакувана от противника. На 9-ти и 10-ти октомври се запазва двудневно затишие. На 11-ти октомври от българска страна са изпратени два патрула, които имат за задача да разузнаят разположението на

противниковите войски. При завръщането на патрулите, става ясно, че врагът не е забелязан по противниковите позиции. Веднага по телефона пристига заповед дружината да настъпи на запад. Към 10 часа преди обяд първа картечна рота заедно с един ударен взвод настъпват по посока на върха. Втора картечна рота и останалите два взвода, заедно с минохвъргачния, правят десен обход по посока на връх „Тумба“ и село Пайеж. Настъпленieto на дружината среща слаба съпротива и не след дълго завършва със завладяването на връх „Пайежки камък“, връх „Тумба“ и село Пайеж (ДА–Монтана, сп. 89, л. 5-10).

Таблица 2: Ранени и убити войници при боевете за връх „Пайежки камък“ (Кота1163).

Дата	Брой ранени	Брой убити
01.10.1944 г.	1	
02.10.1944 г.	4	2
03.10.1944 г.	1	
04.10.1944 г.	няма	няма
05.10.1944 г.	няма	няма
06.10.1944 г.	4	1
07.10.1944 г.	3	1
08.10.1944 г.	2	
09.10.1944 г.	1	
10.10.1944 г.	1	
11.10.1944 г.	2	

(ДВИА, ф. 455, оп.1, а.е.7, л.134-136).

След превземането на връх „Пайежки камък“ и село „Пайеж“, бойците от Девета дивизионна картечна дружина напредват бавно, но целеустремено към град Ниш под проливен есенен дъжд. Привечер дружината заема позиция на западния склон на връх „Тумба“. Вдясно от тях действа 4-ти пехотен полк, а отляво 34-ти пехотен Троянски полк. На 12-ти октомври противникът отстъпва панически по целия фронт на Втора армия. При отстъплението си германците взривяват складовете си с боеприпаси и всичко друго, което може да попадне в ръцете на българската армия. Пътят за град Ниш, по който тръгва дружината, се оказва много разкалян от конски и моторни коли, а дъждът не спира през целия ден. В резултат на това обозите остават назад в непроходими местности и лоши пътища. Войници-

те не получават хляб цели два дни. Вечерта на 12-ти октомври Девета дружина овладява няколко села, едно от които е Округлица, където вечерта по тъмно пристига само една каруца от обоза, която успява да раздаде единствено хляб. Дружината решава да пренощува в училищната сграда. На другия ден рано сутринта колона от хора, коне, коли оръдия и влекачи успяват да задръстят пътя към град Ниш. След обяд дружината пристига в град Свърлик, където се срещат за първи път с части от Съветската армия, пристигнали от град Зайчар. В града се намират също и югославски войници, които устрояват митинг в центъра на града. От центъра на град Свърлик обединената армия провежда походнонастъпателен марш чак до покрайнините на град Ниш.

Боят за самия град Ниш започва на 13 октомври от смелите Бдинци. Девета дружина получава задача на 14 октомври да загради града от към северната страна като заеме позиция на височините. От там те наблюдават съвместните бойни действия на 15-ти пехотен полк с тези на Югославската и Червената армия. При Девета дружина постоянно пристигат пленени германци конвоирани от български войници. По улиците на града боят кипи с пълна сила. След залязването на слънцето пожари избухват един след друг и осветяват небето над град Ниш. Битката трае до полунощ и след това утихва. На 14 октомври град Ниш пада окончателно. Сутринта рано дружината настъпва на запад и към 9 часа заема малкото селце Чамурлий, намиращо се северозападно от град Ниш, където остава до 20 октомври.

След превземането на град Ниш германците отстъпват по шосето за град Куршумлий. По пътя те се натъкват на засада, организирана от генерал Трендафилов. Той успява да маскира своите танкове в царевичните ниви и в един момент, когато немските моторизирани колони отстъпват от град Ниш, българските танкове откриват ожесточена стрелба по самата колона. В този момент от небето връхлитат и самолети, които довършват операцията. По-късно самите пленени немски бойци разказват за своите поражения като за ужасяващи. След проведената операция шосето от Ниш до Прокупле е осеяно с немски трупове, танкове, камиони, мотоциклети, противовъздушни и

обикновени оръдия и много други материали. Също така на Нишката гара е изоставена голяма плячка муниции, продукти като захар, консерви, ориз, цигари и др. Освен плячката от муниции и продукти, са пленени и много немци и коне. Така завършва Нишката операция (ДА–Монтана, сп. 89, л. 11-13).

С подкрепата на съветските въздушни войски и на югославските патриоти, 2-ра армия успява да разгроми противниковата Нишка групировка в сравнително кратък срок като се има предвид силно пресечената местност, неблагоприятните атмосферни условия и ожесточената съпротива на противника. Всички източници на информация са категорични. По време на Нишката операция германската армия претърпява загуби от 5200 души убити и ранени и 3850 души пленници. Загубите на българската войска възлизат на 1500 убити и ранени, като 23 души от тях са воювали в редиците на Михайловградската картечна дружина. В Нишката операция нашата армия получава своя първи боен опит в условията на Втората световна война (Kinov, 1960, p. 592).

Косовската операция започва от 22.X.1944 г. и продължава до 24.XI.1944 г. Тя е проведена от Втора българска армия и е продължение на борбата за прекъсване на пътищата за отстъпление на германските войски. Участъкът, в който се провеждат бойните действия, е силно пресечен. В него са разположени планините: Велики Ястребац, Лепенац, Преполац, Голак и Копаоник планина. През тях от района на Ниш за Прищина преминава главният възел от пътища в Косово поле. Това са: Ниш – Прокупле – Куршумлия – Подуево-Прищина (120 км.); Лесковац – Лебане – Медвежа- Прищина (90 км); и от юг шосето Враня – Бояново – Гниляне-Прищина. Тук Девета дивизионна тежко-картечна дружина взема участие в боевете при Малко косово поле, Преполац планина, гр. Подуево, Копаоник планина, Голак планина и други (Hristov et al., 1975, p. 82).

Според спомените на подофицер Антон Николов, през периода 21.X.1944 г. – 27.X.1944 г., дружината е заела позиция край селцето Божурня в близост до гр. Прокупле. След това се премества на около един

километър от село Печи-глава, където остават до края на месеца. На 1 ноември Дружината получава заповед да влезе в състава на 6-та пехотна Бдинска дивизия и да я подкрепи в кръвопролитните боеве край гр. Подуево. Там противникът се е разположил на Преполоц планина, силно укрепена позиция с удобна дълбочина, която дава възможност на немците да преградят шосето за Подуево. Преминвайки през непроходима планинска местност на 2 ноември Девета дружина достига мястото, което трябва да заеме – височините от дясно на Преполоц планина. Там те сменят 3/35 пехотна дружина. Вражеската позиция е превзета до края на деня от смелите бойци на полковник Кехайов. През нощта остават на позиция и водят битка с албански чети. На 3 ноември Дружината настъпва по посока на гр. Подуево заедно с други части от Втора армия. На 4 ноември сутринта започва общо настъпление по целия фронт на дивизията, който завършва с победа над немската армия. На 5 ноември дружината се намира в подножието на Копанник планина, където и ношува. Новата задача, която се поставя от командването, е да бъде изкачена планината и да се заеме стратегическа позиция. Самата височина, по спомени на войниците, е много стръмна и наподобява конус. Сутринта на 6 ноември войниците изкачват върха и започват да се окопават. Някои от тях забелязват в далечината на отсрещния хълм група войници, които с помощта на коне изкарват боеприпаси и също се окопават. Първоначално българските войници допускат грешка като достигат до извода, че това са други български части. По-късно, след внимателно наблюдение, се установява, че това са немски части, които се подготвят за битка. Двете войскове части се наблюдават взаимно без да откриват стрелба помежду си. Те се намират на разстояние 1000-1500 крачки един от друг. Сутринта на 7 ноември атаката на немските позиции се извършва от ротата на подпоручик Йорданов, която получава съдействие от два тежкокартечни взвода на подофицер Антон Николов и школьника Маринов. Българските войници успяват да проникнат в окопите на врага и да завладеят височината „кота 1247“. Отбраната на новозаетата позиция се организира от

подпоручиците Йорданов и Добринов. През периода 7–12 ноември Михайловградската дружина води денонощни отбранителни боеве срещу настъпващите немски и албански части за запазване на височината. До 12 ноември Дружината е обградена от три места и няма връзка с други български части. Единственото, на което разчитат, е своята храброст и точна стрелба. Сутринта на 13 ноември, по нареждане на командира на Втора армия, части от 35-ти пехотен полк пристигат на отбраняваната кота 1247 и сменят Девета дружина (ДА–Монтана, сп. 89, л.14-17).

Таблица 3: Ранени и убити войници при боевете на Копанник планина.

Дата	Брой ранени	Брой убити
5.11.1944 г.	1	
6.11.1944 г.		
7.11.1944 г.		
8.11.1944 г.	3	
9.11.1944 г.	2	
10.11.1944 г.		
11.11.1944 г.	2	3
12.11.1944 г.	1	
13.11.1944 г.	1	

(ДВИА, ф. 455, оп.1, а.е. 7, л.150-152.)

Новата задача, която е спусната от командването, изисква картечната дружина да тръгне към изток по посока Голак планина и да се присъедини към Девета пехотна плевенска дивизия. На 13 ноември при силен снеговалеж, Дружината се отправя към село Мердаре. От там продължава до село Туружца и ношува в село Шамолук. На другия ден потегля за село Туружца, където пристига чак вечерта. Там бойците са посетени от командира на Девета пехотна плевенска дивизия, генерал-майор Захариев. На 15 и 16 ноември войниците почиват и се подготвят за нови бойни действия. На 17 ноември картечната рота на поручик Джуров се присъединява към 34 пехотен полк, а останалата част от Девета дружина настъпва към кота 710, където има за задача да смени Девета дивизионна щурмова дивизия. На 18 ноември Михайловградските бойци достигат височината „кота 923“. Там в продължение

на цял ден водят кръвопролитни боеве и принуждават противника да отстъпи панически, без да успее да погребее стотиците трупове на загиналите в боя германци. Вечерта на 18 ноември дружината достига до хребета „Албак“ и там ношува. На следващия ден, преследвайки отстъпващите немци, към 4 часа сутринта се натъква на една вражеска танкова дружина. Срещата се случва край село Басиже. От там до град Митровица неприятелят е постоянно обстрелван от артилерията и преследван от Михайловградската дружина. На 24 ноември Дружината ношува в град Вучитрън, а на 25 декември влиза в град Митровица, където остава на гарнизон до 10 декември. Времето прекарано в града се оползотворява с провеждането на занятия за повдигане на бойния дух на войниците. На 28 и 29 ноември две отделения от Дружината придружават командира на дивизията (не е споменато коя дивизия) до гр. Рашка и Нови-пазар. На 29 ноември дружината взема участие в митинг, устроен от югославските войски и гражданство. Периода от 10 до 19 декември Дружината прекарва в град Прокупле, а на 19 декември е в село Лукомир, Прокупленска околия, лично командира на Втора армия се сбогува с Девета дивизионна дружина и с други самостоятелни дружини в армията. На 20 декември Михайловградската картечна дружина потегля за Михайловград, България.

Пътят им преминава през Св. Николовския проход, където на 23 декември са застигнати от снежна буря, поледица и студ. Тази ситуация силно възпрепятства преминаването на прохода. Налага се войниците да бутат и да теглят каруците и да помагат на конете. Сутринта на 25 декември българските бойци достигат своята родина. Първото село, в което навлизат, е Чупрене. Там те са посрещнати в топлите стаи на училището. В Чупрене престояват два дни, след което потеглят към Михайловград. Пътят им преминава през селата: Рапляна, Долни Лом, Превала, Митровци, Бели Мел и Живовци. Навсякъде населението посреща своите бойци с радост и топли квартири. На 27 декември, към 14.00 часа, Дружината достига в покрайнините на Михайловград. Там те са посрещнати от населението на града с митинг, ръководен лично от генерал Асен Греков. В града войниците се строят в близост до портите на Градската градина, където командирът на дружината се качва на трибуната и кратко, но ентусиазирано, разказва пред събралото се население за бойните подвизи и преждията на Михайловградската дивизионна картечна дружина. Последват множество прегръщания, песни и музика. На 31 декември 1944 г. „Девета дружина“ е демобилизирана. Последните съхранени документи са от 24 януари 1945 г., като липсва данни за разформирането ѝ (ДА-Монтана, сп. 89, л.18-23).

Таблица 4: Ранени и убити бойци от Дружината през периода 28 септември – 4 декември 1944 г.

Място на сражение	Дата на сражения	Брой ранени	Брой убити
Връх Пайежки камък/Кота1163	1.10.1944 – 11.10.1944 г.	19	4
с. Пайеж	11.10.1944 г.		
с. Округлица	12. 10.1944 г.		
гр. Ниш	12.10.1944 – 13.10.1944 г.		
Преполоц планина	2.11.1944 г.		
гр. Подуево	4.11.1944 г.		
Копоаник планина/Кота1247	7.11.1944 – 12.11.1944 г.	10	3
Кота 923	18.11.1944 г.		2
с. Басиже	19.11.1944 г.		
гр. Митровица	4.12.1944 г.	2	

Анализирайки информацията в таблица № 4, разбираме, че за период от около два месеца Дружината води 10 сражения, при които дава загуби от 9 души убити и 31 души ранени. Също така, ориентирайки се по броя на човешките загуби, може да се каже, че най-тежката битка, която води е тази при връх Пайежки камък, последвана от битката при Копоаник планина и тази при „Кота 923“. Ниският брой човешки загуби свидетелства за добрата военна подготовка и високия боен дух на бойците.

За опасните премеждия, през които са преминавали, разбираме от заповед № 45, издадена на 30 ноември 1944 г. Тя ни уведомява за 22 души дезертъори. Всички те бягат на три различни дати. На 29.X.1944 г. бягат 8 души, всичките са жители на с. Злокукя, Кулска околия. На 30.X.1944 г. бягат още 9 души, жители на селата: Шипково, Бракевци, Коилово и Черномашница, всичките от Кулска околия. На 6.XI.1944 г. бягат още 5 души, жители на селата Черномашница и Томиславово, Кулска околия. Последното бягство е извършено един ден преди битката на Копоаник планина. Интересен е фактът, че всичките горепосочени села, от които произхождат бегълците, са с предимно влашко население, а след края на войната остават в територията на Югославия. Този факт ме кара да си задам въпроса доколко дезертъорите са се страхували от възмездието на българската държава след края на войната (ДВИА, ф. 455, оп.1, а.е. 7, л.148) ?

По време на бойните действия на югославска територия „Девета дружина“ претърпява две кадрови промени във върховното командване. Първата промяна се осъществява на 16 октомври 1944 г., два дни след участието ѝ в боевете за гр. Ниш. Въз основа на служебно писмо от 15 октомври 1944 г. на командира на 9-та пехотна плевенска дивизия, върховният командир подполковник Стоян Христов Колев от гр. Фердинанд/Михайловград предава командването на Дружината на поручик Никола Георгиев Джуров. Втората промяна се извършва на 7 ноември 1944 г. Съгласно заповед № 93 на началника на 9-та пехотна плевенска дивизия от 28 октомври, за главнокомандващ на „Дружината“ е назначен

майор Иван Николов Миличин. Под негово командване бойците се прибират по родните си места (ДВИА, ф. 455, оп.1, а.е. 7, л.126-127, 143).

От направеното проучване като заключение може да се обобщи следното. Девета дивизионна тежко-картечна дружина е сформирана през месец май 1940 г. поради нуждите на българската държава да охранява Югоизточната си граница с Гърция и Турция. През периода май 1940 – септември 1944 г. участва в четири охранителни мисии. След превратана 9 септември 1944 г. и преминаването на българските войски под пряко оперативно подчинение на Трети украински фронт, Михайловградската дружина става част от Девета плевенска дивизия и е изпратена да участва в прогонването на германската армия от съседните югославски територии. През периода от 28 септември до 23 декември 1944 г. бойците от Девета дружина водят кръвопролитни битки с германската армия и албански чети далеч от своята родина. Те се бият в силно пресечени планински местности срещу по-добре въоръжен противник. Воювайки за интересите на България, изпълняват успешно възложените им задачи. С помощта на тяхната храброст и себеотрицание успяват да превземат редица добре укрепени позиции, като дават сравнително малко жертви. С победата си при връх „Пайежки камък“, Дружината извоюва репутация, която в последствие вдъхва вяра и героизъм навсякъде, където е изпратена на помощ. След края на войната геройски падналите бойци получават признанието на родината си наравно със завърналите се войници като са наградени посмъртно за своите подвизи с ордени за храброст. Участниците в Дружината дават своя ценен принос за общата победа над врага. Те понасят всички несгоди и опасности на войната само с една цел, да разгромят армията на Хитлеристка Германия и да се приберат обратно по родните си места при своите семейства.

**ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА/
REFERENCES**

Извори / Primary Sources

Държавен архив (ДА) – Монтана, сп. 89. / (Darzhavenarhiv – Montana)

Държавен военноисторически архив (ДВИА), ф. 455, оп.1, а.е. 7. / (Darzhavenvoennoistoricheskiarhiv)

Използвана литература / Secondary Sources

Hristov et al. 1975, Christov F. & Peychev. A. & Arnaudov. M. 1975, Bulgaria's participation

in the defeat of Hitler's Germany September 1944 – May 1945, State Military Publishing House, Sofia 1975. / [Христов. Ф. & Пейчев. А. & Арнаудов. М. 1975, Участието на България в разгрома на Хитлеристка Германия септември 1944 – май 1945, Държавно военно издателство, София 1975].

Kinov, I 1960, A Brief History of Military Art, Volume 2, State Military Publishing House, Sofia. / [Кинов. И. 1960, Кратка история на военното изкуство, Том 2, Държавно военно издателство, София 1960.]

ПРИЛОЖЕНИЯ / APPENDIX

Фиг. 1. Снимка на Девета дивизионна тежко-картечна дружина строена за митинг. Заснета през зимата на далечната 1944 г. в близост до портите на Градската градина в Михайловград. Инв. 97, НСФ, ННИ, РИММ.

Фиг. 2. Снимка на група войници от гр. Фердинанд (днешна Монтана) с тежка картечница „Шварцлозе“, пригодена за противовъздушен бой. Снимката се съхранява в РИММ.

